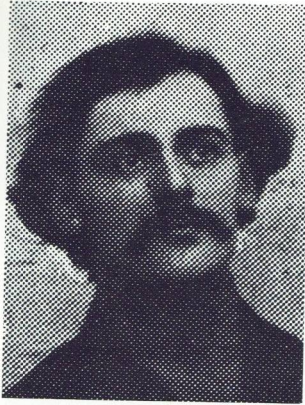

מאיר וילקנסקי

[איישישוק (ליטא) 1882 – כפר ויתקין 1949]

מאת יפה ברלוביץ

נולד לאביו אליעזר יהושע וילקנסקי, רב ומורה הוראה בעיירה, ולאמו בתיה לבית אלטשול, ממשפחת רבנים מפורסמת. למד בחדר ובבית-המדרש במקום הולדתו, ובגיל חמש-עשרה יצא לפוניבז' ללמוד בשיבה. נתפס להשכלה ועבר להתגורר בממל (אצל משפחת אמו). קיים עצמו כעוזר בבית מסחר לפשתן והתכונן בד כבד לבחינות הבגרות במגמה להמשיך בלימודים גבוהים. מצד אחר, שנים אלה עמדו לו לא רק בסימן יציאתו להשכלה, אלא גם כהתגבשות הכרתו ברעיון הלאומי ציוני. אמנם את אהבת ציון ספג עוד בבית, אבל ההכרעה להיות 'ציוני מעשי' גמלה בו בתקופה זו, יחד עם אחיו יצחק, שהיה כאותה עת סטודנט בגרמניה והחל שם בפעילות ציונית באגודות סטודנטים יהודים.

הגורם שהאיץ את עלייתו של וילקנסקי היתה תכנית אוגנדה (1903). בעקבות הוויכוח הסוער שהטילה תכנית זו, החליט וילקנסקי שאין עוד טעם במאבקים מילוליים בין אוגנדיסטים לבין 'ציוני ציון', אלא יש להוכיח את עדיפותה של הארץ הלכה למעשה. לפיכך הוא מוותר על המשך לימודיו, ומעתה והלאה הוא מועיד עצמו להיות איש עבודה בארץ-ישראל ולתרום בה לבניית העם.

וילקנסקי עלה לארץ ב'ז' בתמוז תרס"ה (1905). עלייתו התעכבה בשל רצונו לעלות עם חברתו, שרה לבית רובין, אלא שמשפחתה התנגדה לכך. לבסוף קם ועלה בגפו, וחברתו הצטרפה אליו לאחר מכן (אדר תרס"ו), והם נישאו בארץ.

שלוש תחנות עובר וילקנסקי כפועל בארץ, ובכל אחת מהן הוא לוקח חלק במאבק על עבודה עברית. התחנה הראשונה היא ראשון-לציון, שאליה הגיע כבר ביומו הראשון. העונה היא עונת הבציר והוא התקבל מייד ליקב — לעבודה במשמרת לילה. בעבודה זו הוא התיידד עם שני פועלים, א"ד גורדון ושלמה צמח, ועד מהרה מצא עצמו עומד עמם בראש סכסוך שהתפתח בעקבות שאלת אוגנדה (והימים הם ימי הקונגרס הציוני השביעי, שבו היו צריכים להכריע בשאלת אוגנדה). לפי עדותו של צמח, בספרו 'שנה ראשונה', החל הסכסוך, כאשר צמח התריע בפני הגזכר גינצבורג, כי האוגנדיסטים מביין פקיד היקב מנצלים את מעמדם לאסוף קולות אוהדים מקרב עובדים שאינם מבינים כלל בעניין. גינצבורג, שראה בהערה זו עזות-פנים של פועל כלפי גבוהים ממנו, סטר לצמח על פניו, והלה החזיר במהלומות לו ולפקידיו. סכסוך פרטי זה היה, לדברי צמח, מוצא לבסוף את יישובו, אלא שכאן התערבו גורדון ווילקנסקי והפכו את העניין למאבק עקרוני שבין פועלים למעבידים. הם התפטרו מעבודתם, תבעו מוועד המושבה את התערבותו, והזעיקו ציבור מזדהה של פועלים ומורים. ציבור זה קיים כאותו שבוע גם אסיפת מחאה גדולה ביפו.

שלושה שבועות עבד וילקנסקי בראשון-לציון, ולאחר מקרה זה עבר לפתח-תקווה. כאן הצטרף לאגודת הפועלים הצעירים העברים בארץ-ישראל ('הפועל הצעיר') — תנועה שקמה מספר חודשים לאחר כואו למקום (סוכות תרס"ה). בפתח-תקווה שהה וילקנסקי כשבועה חודשים. בחודשים אלה הוא התוודע יותר אל בעיותיו של הפועל השכיר (ראה סיפורו 'יום עבודתי הראשון'), ולקח חלק לא רק בתחומי עבודה שונים (בניין, חפירת באר, פרדסים ו'בחר'), אלא גם בניסיונותיהם של אנשי 'הפועל הצעיר' ככיבוש עבודה. סיפורו 'ה"בחר"', כלומר ניקוי שדה מיבילית והכשרתו לנטיעה, הוא עדות לניסיון לפרוץ דרך לתחום עבודה זה שהיה קשה מבחינה גופנית ומקצועית, ואשר היה נתון בידי הערבי בלבד. הסיפור 'באר חפרנו', כמו קודמו 'ה"בחר"', מציג יוזמות לגבי ארגון העבודה וניהולה העצמאי בידי פועלים, שכן העבודות הנזכרות מתבצעות כאן על דרך של קבלנות ולא שכירות.

באביב 1906 עבר וילקנסקי, בשל נישואיו ליפו, ומצא עבודה במקווה-ישראל. תחילה נשלח לעבוד עם קבוצה של פועלים ערבים ולאחר מכן צורף לקבוצת יהודים 'פליטי מושבות', שנתקבלו בהתערבותם ובהמלצתם של 'גדולי יפו'. הקבוצה היהודית העמידה לעצמה שני יעדים: לכבוש את העבודה במקום, ו'ליהד' את תלמידי בית-הספר שרובם ככולם לא דיברו עברית והיו רחוקים ממודעות ציונית (ראה סיפורו 'חולצתי הלכנה'). מאמציה של הקבוצה לא הוכתרו בהצלחה, וכבר לאחר חג הפסח נכלל שמו של וילקנסקי בין מורי הגימנסיה החדשה, גימנסיה 'הרצליה', כמורה ללימודים עבריים.

באותה שנה שלח וילקנסקי רשימה מפרי-עטו ל"ח ברנר בלונדון (רשימה שלו 'לילה ביקב הכרמל' כבר התפרסמה בתשרי של אותה שנה ב'הצפירה'), וכתב שהוא רואה לעצמו לחובה לקיים את ה'השתדל' במקום שאין אחרים, שכן 'רקמת השקרים ואחיזת העין הולכת וגדלה הולכת ועבה' ומה שהוא מוסר אינו אלא מועט שבמועט. מספר שבועות לאחר מכן, באוקטובר 1906, משיב לו ברנר, שרשימותיו של וילקנסקי הן הביטוי היחידי והעז של אותה 'דראמה' (הוא שם הסיפור ששלח וילקנסקי), וסגנונו 'מקורי וחיי'.

נוסף על 'דראמה', בחתימת א' זרחי, מפרסם וילקנסקי ב'המעורר' עוד שני סיפורים: 'מימי אוקטובר' (1906), ו'מפרקו של אחד השרידים' (1907).

בשנת 1907 מצטרפים לוויילקנסקי בני משפחה צעירים (אח ושלוש אחיות), ומאחר שהיה דחוק מבחינה כספית הוא מפרסם מודעה בעיתונות ובה הוא מציג עצמו כמורה לעברית. בין התלמידים הפרטיים המשחרים לפתחו היתה גם שרה טהון, אשתו של ד"ר יעקב טהון, שנשלח לארגן — כסגנו של ד"ר א' רופין — את המשרד הארצישראלי ביפו. היכרות זו מביאה את וילקנסקי אל משרד זה, והוא מתמנה למזכירו של ד"ר טהון ולאחראי על התכתובת בשפה העברית.

עשר שנים עשה וילקנסקי במשרד הארצישראלי (1908-1918), אף שהיה מעורב בכל התנופה היצירתית שם, הוא עשה עבודתו בצנעה, כפי שכותב טהון, 'תוך הסתייגות ושמירת תחומי סמכות'. עם זה טהון מציין את תרומותיו הייחודיות של וילקנסקי להצלחת המשרד, בהיותו ותיק יותר, שימש את רופין וטהון כגשר של מידע בינם לבין הארץ החדשה; מאחר שידע את הארץ לאורכה ורוחבה, הכיר את ארגוני הפועלים על כל מנהיגיהם, את כל המורים, את האיכרים ואת היישוב החדש ביפו, ידע גם להזהיר מפני שגיאות.

וילקנסקי לקח חלק מכריע בהסברת עניין הבאתם של התימנים ארצה; לדברי טהון בלי וילקנסקי, לא היה הרעיון מגיע לכלל ביצוע. תפקידו של וילקנסקי ותפקידו של טהון היה

להצדיק ולתבוע את ההוצאות הנוספות שנגרמו על-ידי עיכוב היציאה. 'מאיר שקד בכל חום לבו על קיום הסבלנות, למען יוכל יבנאלי לסיים את שליחותו'.

לקראת סוף מלחמת-העולם הראשונה נערכה מטעם המשרד ספירתם של יהודי ארץ-ישראל. נתוני הספירה עובדו ורוכזו בשני פרסומים: 'יהודה' (1918), ו'שומרון והגליל' (1919). על עבודה זו ניצח וילקנסקי, שעיבד את החומר בשתי חוברות. לדעת טהון, היתה זו העבודה הסטטיסטית הראשונה, אחרי הספירה שנעשתה על-ידי זאב סמילנסקי על היישוב העברי ביפו, שיכולה לעמוד בשורה אחת עם העבודות המקצועיות בתחום זה בארצות אירופה.

עם עבודתו במשרד הארצישראלי המשיך וילקנסקי בכתיבתו הספרותית, כשאת סיפוריו הוא מפרסם בשתי במות. ב'העומר' — 'באר חפרנו', 'ה"בחר"' (1907), 'הגלילה' (1909); וב'הפועל הצעיר' — 'יום עבודתי הראשון' (1908), 'תוך הליכה' (1909), 'חולצתי הלבנה' (תרס"ט, כחתימת 'י' לקוני), 'מימי העלייה' (1911). בתרגום (1913) רואים אור תרגומים שלו מגרמנית (בהוצאת יפת): 'יסורי ורתר הצעיר' ו'מקורות ימי חיי', חלק א מתוך 'חזון ואמת' לגייתה. כן יש לציין כי בכל השנים האלה לחם וילקנסקי את מלחמתה של השפה העברית, ושימש בא-כוח האגודה להפצת השפה העברית ביפו היא אגודת 'עבריה'.

ב-1918 הכין ברנר רשימה של סופרים שישבו בארץ, כמגמה להוציא את כתיבהם לאור. בין כתבים אלה נכלל גם קובץ סיפוריו של וילקנסקי. בשל צמצומים מוצא קובץ הסיפורים מן הרשימה, אבל שני סיפורים שלו, מתפרסמים בכל זאת באותה שנה כספר: 'סיפורים מחיי הארץ' (בהוצאת 'קדימה', ניו-יורק).

אחרי מלחמת-העולם הראשונה התפרק המשרד הארצישראלי, אך 'חברת הכשרת היישוב', אחת מן החברות היישוביות, המשיכה לפעול תחת הנהלתו של ד"ר טהון. וילקנסקי, כמזכירו של טהון, היה עכשיו עובד החברה, וכשהוחלט להעבירה לירושלים הוא עובר עם משפחתו לשם (1919). גם עכשיו הוא ממשיך לעבוד במסירות ובמעורבות, אלא שמסתמנת בו הנטייה לנסות לחזור אל שתי המגמות שהציב לו מלכתחילה בחייו בארץ: עבודת כפיים וכתיבה ספרותית. בשל התרחקותו מעבודת כפיים אין הוא מצטרף להסתדרות העובדים הכללית, שכן 'אין לדגול בשם "פועל" כשהידיים אינן עוד "פועלות"'.¹

באמצע שנות השלושים מפרסם וילקנסקי את הרומאן הראשון שלו, שהוא גם ראשון בסדרת רומאנים המנסים לרדת לחקרה של העלייה השנייה ושל האדם-הפועל המחוללה. לצורך זה משתמש וילקנסקי בתולדות חייו, שמהן הוא מעלה חומרים מייצגים למעקב ולבריקה. הסדרה היא בת חמישה רומאנים. ארבעה מהם ('בחדר', 1934; 'מגל אל גל', 1943; 'בתחתית ההר', 1966; ו'קריעת הים', 1967) מצטרפים לסיפור התבגרות של צעיר מעיירה קטנה בגישושו ולבטיו הנפשיים הרוחניים בהגשמה אישית ולאומית. הספר החמישי 'סוננות' (1953) עוסק בעלייה השנייה עצמה, כפרשו את מסכת גילויה ההיסטוריים, החברתיים והאידיאולוגיים בדרך פיוטית של השתאות וביקורתיות.

את חלום עבודת הכפיים שלו מממש וילקנסקי בשנת 1942, משהוא עוזב את עבודתו ב'חברת הכשרת היישוב', קונה חלקת אדמה בכפר-ויתקין, ומטפח משק קטן לגידולי ירקות ופרחים.

כך אפוא נחלקת היצירה הספרותית של וילקנסקי לשתי תקופות: זו הפותחת בתקופת העלייה השנייה, וזו המשלימה בשנות השלושים והארבעים, ובתווך — עשרים ושלוש שנות שתיקה (1911-1934). השאלה שעולה לפרקים על-ידי מי שעוסק בוילקנסקי היא: מדוע

הפסיק לפרסם במשך שנים כה רבות. ואמנם שאלה זו מן הראוי שתישאל, בעיקר לנוכח קבלת הפנים הנלהבת, שזכו לה סיפוריו הראשונים, הן בארץ ובעיקר בחוץ-לארץ. סיפורים אלה הפתיעו בחדשנותם, שכן קודם לכן לא נכתבה ספרות שידעה לספר את העבודה, על רכיביה וחוויותיה, בפרטי פרטים כאלה. הם ידעו לסחוף את הקורא להזדהות עמם, וביטאו את הפועל היחיד כחלק מן החבורה הפועלית, המתמודדת יחדיו לטוב ולרע, וריגשו בניחוחם הארצישראלי. המבקר יוסף ליאן התפעל מן הקסם המצויר בקווים אחדים; בעיני א"ל לוינסקי מצא חן ה"בחר" אשר ריח השדה ממש נודף ממנו, וברל כצנלסון גילה בזכרונותיו שסיפורו של מאיר וילקנסקי היה בשבילו הבשורה הגדולה של הספרות העברית, משהו חדש, עולם חדש. ואמנם כעבור זמן, בנסותו לטפח ספרות עבודה ארצישראלית, בהיותו עורך 'דבר' והוצאת 'עם עובד', העמיד ברל מודל ספרותי, המתחקה בין השאר גם אחר סימניו הפואטיים של הסיפור של וילקנסקי, המתאפיין בצמיחה מחיי עבודה, במתח שבין ריאליזם נוקב ורומאנטיקה מתפעמת; וכן בחיפוש מתמיד אחר המתחדש תוך זיקה לעבר ולמסורותיו. לדברי ברל, 'סיפור של מאיר וילקנסקי [ש]ראיתי בו את ראשית הטיפוס של העלייה השנייה'.

אכן, סיפוריו הראשונים של וילקנסקי הרשימו הן בתכניהם והן במסר שבהם, וכל הכותבים עליו, ובעיקר בני תקופתו, הרבו להדגיש את השפעתם על צעירי העלייה השנייה והשלישית, הן מבחינה חינוכית ציונית הן מבחינה תעמולתית. שהרי המפגש עם סיפורים אלה היה להם לא רק כדיון בחומר ספרותי, אלא כציווי והכוונה לעלייה והגשמה. כך, למשל, הסיפור 'באר חפרנו' שהיה, לדעת יעקב מדרשי, כאבן שואבת לצעירים רבים שקראו אותו בצמא, עשה את שליחתו הציונית והלאומית באמונה, ולפיכך אין כל ספק שסיפור זה הביא לארץ לא מעט חלוצים.

והנה, על אף הצלחה זו, נאלם וילקנסקי לתקופה ארוכה. ההצעות המנסות להסביר פשר שתיקה זו מגוונות. יש טוענים (ק' עזריה, למשל) כי משנת תרע"א ואילך גזר וילקנסקי שתיקה על עצמו משום שנתחוויר לו אותה שעה שמה שנעשה בארץ על-ידי יהודים אינו זהה בכול למה ששאפו ליצור כאן. יש אומרים (יעקב מדרשי) שווילקנסקי כגורדוניסט, אשר האמין בטיפוח הפרט כיסוד החברה, התאכזב מתופעת התחזקותה והסתעפותה של המפלגתיות. עם זה סובר גם הוא שהגינות תפיסתו של וילקנסקי את העבודה היא היא שהכריעה לגבי המשך יצירתו. לדידו, וילקנסקי שהיה כרוזה של העלייה השנייה בתחומי הספרות היה עשוי לשמש מבשרה רק כשהוא בשר מבשרה ועצם מעצמיה. אולם משנאלץ לפרוש לתחום-חיים אחר, ניטלה ממנו היכולת לספר עליה, שלא יהיה חלילה לנושא החלוציות וכיבוש העבודה לשווא. ויש שתולים שתיקה זו (נורית גוברין, למשל) במאמרו החרף של ברנר 'הז'אנר הארץ-ישראלי ואביזריהו' (1911), שגרם בכיקורת זו לשתיקתם של כמה וכמה סופרים ארצישראלים, ועל אחת כמה וכמה וילקנסקי, שיצירתו הוצגה בו ככין המייצגים המובהקים של ז'אנר זה.

על הצעות אלו יש להוסיף את עדויותיו של וילקנסקי עצמו, במכתבים שהחליף עם קרובים וידידים. לפי עדויות אלו נראה, שווילקנסקי דווקא ניסה לחזור, כל שנות השתיקה אל שולחן הכתיבה, אלא שרוגזם של חיי היום-יום, עולה של פרנסה, והעיקר — אחריות למשפחתו שהלכה וגדלה בארץ (ביניהם הורים זקנים), דחקו והפריעו בעדו. במכתב לאחיו משנת 1920 כתב, ש'אם קופץ איזה רוגז הריהו קופץ בכל תוקפו. ייסורים וייסורים... ככה עוברים כבר שבועות על שבועות, וקשה לי להתייחד ולקחת עט ולכתוב'; או במכתב אל צבי

זבולון משנת 1927: 'מה מאוד חפצתי לשים קץ לאופן חיי דעכשו ולהתחיל בחיים אחרים לפי רוחי. אבל תחוב אני במכונה גדולה וקשה להתחמק ממנה. עסקים, שטרות, חובות, ועוד, רק מספרים ממלאים את עולמי'.

הפרעה נוספת שהוא מצביע עליה היא ישיבתו כל השנים רחוק מחייה התוססים של הקהילה הספרותית בתל-אביב ומידידיו הסופרים. במכתב תשובה ליעקב קופלביץ (1944), הוא רומז לחֶסֶר זה.

לנוכח דברים אלה נראה אפוא, ששתיקתו של וילקנסקי התמשכה, לא-רק בשל עכבות נפשיות או רוחניות, אלא גם בשל עכבות טכניות. עובדה מוכחת לכך הוא סיפורו האחרון מתקופת העלייה השנייה — 'מימי העלייה' (1911). כל הקורא בסיפור זה עשוי לגלות, שאינו אלא ראשי פרקים מוקדמים לספרו המאוחר 'סנוניות', בעוד ארבעת הרומאנים האחרים מתחברים כפתיחה וכדברי הסבר לו; או כדברי אשר ברש: 'שנים רבות חלם ותיכנן יצירה סיפורית גדולה. רצה לתאר את הקרקע ממנו צמח איש העלייה השנייה על מעלותיו וחסרונותיו. אמר לכתוב שורה של סיפורים גדולים המצטרפים למסכת אחת'.

ואכן ניתן לומר שיצירתו של וילקנסקי, הן בתקופתה הפותחת הן בתקופתה המשלימה, מצטרפת למסכת אחת אשר צירה המרכזי הוא העלייה השנייה. אם יצירתו המוקדמת חיה עלייה זו ורושמת אותה, באה זו שנתאחרה ותוהה על טיבה.

סיפורי הקצרים של וילקנסקי יצאו לאור בכמה מהדורות: 'בימי העליה', 1935, בהוצאת 'אמנות'; 'הגלילה/באר חפרנו', 1978; 'ימי העלייה', 1982, בהוצאת 'תרמיל'.

י' ברלוביץ, 'ענף צעיר בגזע עתיק יומין: עיון ב"ספרות-העבודה" על-פי ברל כצנלסון', עיתון 77, אפריל-מאי 1984.

א' ברש, 'על מאיר וילקנסקי', דורות, א, גיליון ה (כ"ז בתשרי תש"י), עמ' 10.
ג' גוברין, העומר, ירושלים תש"ם.

י' טהון, 'מ. וילקנסקי מציירי העלייה השנייה', דבר, 9 בדצמבר 1949.

ב' כצנלסון, 'בדרכי לארץ', ב' חסס (עורכת), ספר העלייה השנייה, תל-אביב תש"ז, עמ' 80.